

Bornholmeres skift mellem dialekt og standard

PERNILLE WESTH-JENSEN

En gåtur i byen på Bornholm afslører hurtigt at befolkningen stadig taler bornholmsk. Hvad bornholmsk er i dag, skal jeg ikke komme nærmere ind på, men blot konstatere at det – ligesom andre danske dialekter – selvfølgelig også har ændret sig og i dag er tættere på rigsdansk end for 100 år siden.

Det er almindeligt kendt at man på Bornholm og i Sønderjylland (som de eneste steder i landet) praktiserer kodeskift, dvs. at befolkningen er tosproget på en sådan måde at man i nogle situationer anvender den lokale dialekt og i andre situationer stræber efter at tale rigsdansk.

Spørgsmålet er om der stadig skiftes mellem bornholmsk og rigsdansk, således at dialekten hører til nogle bestemte situationer og standardsproget til andre. Jeg har undersøgt nogle bornholmeres sprogbrug og bl.a. kigget nærmere på om dette er tilfældet. Til formålet udvalgte jeg fire personer der alle har et job hvor kommunikationen med andre er vigtig, og/eller der har et aktivt fritidsliv hvor de ligeledes er i kontakt med mange mennesker. Det er således folk der er meget aktive såvel på jobbet som i fritiden.

De fire personer – to mænd og to kvinder – er alle midaldrende. For mændene gælder det at de befinder sig i et job hvor den mundtlige kommunikation er et vigtigt middel til at formidle og forhandle. Poul er lærer og politiker. Den både uskrevne og skrevne norm i lærerfaget siger at man skal tale rigsdansk til eleverne hvilket i dag er en fast del af den danske folkeskole. Poul fortalte

mig om en episode hvor han havde foreslået en emneuge om bornholmsk, hvilket med det samme var blevet afvist af den øvrige lærerstab. Poul taler altså rigsdansk i skolen, også med andre lærere der som han selv har en bornholmsk baggrund. Også i sit hverv som kommunalpolitiker vælger Poul tit at tale "tyndt" (som rigsdansk kaldes på Bornholm). Til et byrådsmøde hvor han rejser sig op for at holde et indlæg, er valget rigsdansk – og det selvom han lige har "smalltalket" med sin egen gruppe på bornholmsk. I de private situationer, i familien og med venner, vælger han fortrinsvis at tale bornholmsk. Poul har altså en skarp opdeling af hvornår han bruger hvilket "sprog".

Hans, der er direktør i et bornholmsk firma, omgås til daglig med kollegaer der også er hans venner. Andre gange sidder han i forhandlingssituationer, både med bornholmere og ikke-bornholmere. Det er selvfølgelig vigtigt for Hans at han kommunikerer på en hensigtsmæssig måde, hvilket for ham betyder at han vælger rigsdansk i forretningsrelaterede situationer hvor samtalepartnere ikke er bornholmer. Andre gange, fx til møder hvor de fleste andre tilstedeværende er bornholmere, vælger han ikke bevidst det ene "sprog" frem for det andet. I en sådan optagelse høres der ustandseligt skift og miks. Det viser sig således at et skift kan markere overgangen til et nyt emne, eller at han henvender sig til den i forsamlingen der udelukkende taler bornholmsk. I private situationer og på jobbet i øvrigt vælger han bornholmsk.

For kvinderne gælder det at de opfører sig anderledes rent sprogligt.

Ida der er fuldmægtig på et kommunekontor benytter bornholmsk på jobbet. Hun er desuden aktiv i DGI-sammenhænge og er engageret i lokalt bestyrelsesarbejde. Når hun er til møde i København og skal tale med ikke-bornholmere, høres det tydeligt at hun forsøger at holde fast i det bornholmske, om end hun flere

gange ubevidst har lyst til at “slå over” – og også ind imellem gør det. Man kunne derfor fristes til at tro at det i virkeligheden ville føles mest naturligt for hende at bruge rigsdansk i sådanne situationer. I private situationer bruger hun selvfølgelig bornholmsk, og når hun skal afholde et møde på rådhuset, er hendes intention også at tale bornholmsk, om end andelen af bornholmske træk er mindre end i private sammenhænge. Det tyder altså på at Ida forsøger at fastholde dialekten, også i de situationer hvor det i virkeligheden “burde” være naturligt for hende at vælge rigsdansk.

For Mette gælder det at hun udelukkende snakker bornholmsk. Hun er under uddannelse til pædagog og også meget aktiv i DGI-sammenhænge. Hun fortalte mig at hun ikke mente hun var i stand til at tale rigsdansk og også havde fået på puklen for det til et møde i København. Når hun er i praktik i en børnehave og arbejder i sin gruppe på seminariet, benytter hun altså udelukkende bornholmsk. Ligeledes snakker hun bornholmsk når hun fx ringer til DGI, København eller ringer for at bestille efterskolebrochurer til sin datter. Mette skifter altså ikke ind imellem til rigsdansk som de andre gør, og der er ingen tegn på at hun ubevidst ville det.

Den gennemgående tendens i bornholmeres brug af bornholmsk og rigsdansk er altså at der tales bornholmsk i den private og i høj grad skiftes til rigsdansk i den offentlige sfære. Hvorfor forholder det sig sådan?

Ligesom menneskers påklædning, madvaner, frisure mm. signalerer hvordan vi gerne vil opfattes, er vores valg af sprog/dialekt med til at sige noget om hvem vi er. Det er identitetshandlinger.

For Poul gælder det at han selvfølgelig vil identificeres som lærer og føle en samhørighed med lærergruppen, hvorfor han er nødt til at underordne sig den sproglige norm. Hans forestilling om at høre til i en bestemt gruppe må til stadighed opretholdes ved at han lever op til gruppens sproglige norm. I sin politikerkar-

riere føler han sandsynligvis større autoritet ved at tale rigsdansk, når han således står som et bindeled mellem befolkningen og beslutningstagerne. Poul er derfor offer for den dominerende ideologi der siger hvilken sprogform (=bornholmsk eller rigsdansk) der skal tales i hvilke situationer, endda i en sådan grad at han er nødt til at opretholde dette sprogmønster, selv om end han fx fortalte mig at han mente det var vigtigt at holde fast i dialekten.

Hans' job har ikke på samme måde som Pouls en fast sprognorm, men da han gerne vil regnes med til gruppen af moderne forretningsfolk, betyder det at han vælger rigsdansk når han taler med andre forretningsfolk uden for Bornholm. I de lokale forhandlingssituationer vælger han dog tit bornholmsk eftersom han og andre bornholmske forretningsfolk tilsammen udgør en gruppe som står i opposition til erhvervsmastodonterne på den anden side af vandet og derfor ikke vil udskille sig nævneværdigt fra lokalsamfundet. Hans har altså brug for skiftende identiteter afhængig af hvem han vil sættes i bås med.

Ida og Mette er begge beskæftiget i DGI i fritiden, hvilket er frivilligt arbejde. Set i forhold til mændene foregår dette arbejde i højere grad på deres egne præmisser, og de har ikke på samme måde noget på spil, hverken identitetsmæssigt eller økonomisk. Dette kan begrunde deres mindre / manglende brug af rigsdansk. Ida fortalte mig om en episode i forbindelse med et gymnastikstævne på Bornholm hvor hun var blevet interviewet til en fjernsynskanal. I interviewet valgte hun at tale rigsdansk. Da hun ved afslutningen af interviewet fandt ud af at interviewerens kom fra TV2-Bornholm og ikke en national kanal, hvilket hun først havde troet, forlangte hun at få det lavet om, så hun i stedet for kunne tale bornholmsk. Hun ville simpelthen ikke udstille sig selv som rigsdansktalende over for bornholmere som hun kendte, fordi det ville udskille hende fra den gruppe som hun ellers identificerede

sig med og dermed få det til at se ud som om hun foretrak at høre til et helt andet sted.

Det er altså stadig normalt at være tosproget (eller mere præcist: bidialektal) som bornholmer, hvis man altså ikke udelukkende bruger sin dialekt. Dette gælder også yngre generationer som fx mig selv. Der er i øvrigt meget der tyder på at valget af sprogform hænger sammen med hvad man mere eller mindre ubevidst forbinder med dialekt og standardsprog. Fx er der undersøgelser som har vist at dialekt forbindes med tradition, samhørighed, hjælpsomhed o. lign., mens standardsprog forbindes med det at være moderne, fremadstræbende, storbyorienteret o. lign. hvorfor der tit er faste normer for hvilken sprogart der vælges i den enkelte situation. Hvis man således "kun" taler dialekt, kategoriseres man måske ufrivilligt som gammeldags og stillestående, hvorved der er en risiko for at blive ekskluderet fra den gruppe man ellers ønsker at blive identificeret med. Ligeledes er der risiko for at blive betragtet som snobbet og asocial hvis man som bornholmer helt aflægger sin dialekt og taler "tyndt" i alle situationer.

PERNILLE WESTH-JENSEN F. 1972 PÅ BORNHOLM,
SPECIALESTUDERENDE VED KØBENHAVNS UNIVERSITET.